

ANNEM

SABIHA SERTEL KİMDİ, NELER YAZDI?

YILDIZ SERTEL

YILDIZ SERTEL
ANNEM SABİHA SERTEL
KİMDİ, NELER YAZDI?

© 2018, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Belge Yayıncılık, 2001

Can Yayınları'nda 1. basım: Aralık 2018, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Editör: Özlem Alkan Karakuş

Düzeltili: Mert Tokur

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek, Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Saner Basım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2/4 2BC 3/4 Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 35382

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2 Topkapı-Zeytinburnu

Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3267-6

Bu kitapta yer alan Nâzım Hikmet şiirleri Yapı Kredi Yayınları ve Nâzım Hikmet vârisinin izniyle kullanılmıştır. (Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014)

Kitabın sonunda yer alan fotoğraf ve belgelerin önemli bir kısmı 4 Aralık 2015'te Tan Evi'nde düzenlenen "Sertel Ailesi, Selanik'ten Silaya" sergisinden alınmıştır.

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750732676

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

YILDIZ SERTEL
ANNEM SABİHA SERTEL
KİMDİ, NELER YAZDI?

ANI

♥can

Yıldız Sertel'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Ardımdaki Yıllar, 2018

Susmayan Adam, 2018

YILDIZ SERTEL, 1923'te New York'ta doğdu. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ndeki eğitiminin ardından İkinci Dünya Savaşı boyunca Londra'da üniversite eğitimini tamamladı. 1950 yılında annesi Sabiha Sertel ve babası Zekeriya Sertel'le beraber Türkiye'yi terk eden Yıldız Sertel, ailesiyle bir süre Avrupa'nın çeşitli ülke ve şehirlerinde yaşadıkdan sonra Sovyetler Birliği'ne gitti. Sabiha Sertel'in ölümünün ardından Zekeriya Sertel'le beraber Paris'e yerleşti. 1971-1989 yılları arasında Paris'te öğretim görevlisi olarak ders verdi. 2009'da İstanbul'da öldü.

İçindekiler

Teşekkür	11
Sunuş	13
Önsöz	15
I. Bölüm: Selanik (1902-1913)	27
II. Bölüm: İstanbul (1913-1919) Sabiha Nazmi İçin Yeni Bir Yaşam Başlıyor	97
III. Bölüm: Sabiha-Zekeriya Çifti Türkiye’de Basın Faaliyetine Başlıyor (1923-1930)	125
IV. Bölüm: <i>Resimli Ay</i> ’dan Sonraki Yazı Hayatı: Sabiha Sertel <i>Tan</i> Gazetesinde	205
V. Bölüm: Tan Olaylarından Sonra ve Yurtdışında Sabiha Sertel	261
VI. Bölüm: Sabiha Sertel’in Yapıtları	307

Teşekkür

Bu yapıtın hazırlanmasına büyük katkıları olan meslektaşlarıma, dost ve akrabalarıma teşekkürü bir borç biliyorum:

Selanik'te yaptığım araştırma sırasında, benden hiçbir yardımcı esirgemeyen, tarihçi, Dr. Alexandra Yeralimpos'a ve diğer Yunan bilimadamlarına, benimle beraber hazırladığı tezinden faydalandığım öğrencim Eli Elleni Katsanu'ya, henüz yayımlanmamış olan anılarından geniş ölçüde faydalandığım ablam Sevim Sertel O'Brien'a ve bana ailem hakkında fotoğraflar ve bilgi vermek suretiyle işimi kolaylaştıran kuzenim Avni Refiğ'e, kitabın hazırlanmasına katkıda bulunan Sayın Vedat Günyol'a ve gerekli malzemenin toplanmasına büyük ölçüde yardım eden Muhsin Kızılkaya'ya candan teşekkür ederim.

Yıldız Sertel

Sunuş

Bu yapıt ne bir romandır ne de siyasal tarih, sadece annemin tarihi ve biraz romansı bir biyografisidir. Hem yaşantısını hem de yapıtlarından örnekleri içerdği için biraz da antoloji niteliği vardır. Hedef, çocukluğundan ölümüne kadar yaşantısını, değişik tarihi dönemlerin siyasal olayları ve fikir akımları çerçevesi içinde vermektir. Böylece hem yakın tarihimizin bazı iyi bilinmeyen yönlerine göz atmış, hem de annemin kafa yapısının hangi etkiler altında oluştuğunu anlamış oluyoruz.

Belirli bir üslup kullanma kaygısına kapılmadım. Bu yüzden yapıt bazı yerlerde bir roman gibidir, bazı bölümlerde siyasal yaşama, tarihi, sosyal olaylara, felsefi, edebî akımlara yer verilmiştir. Bazı bölümlerde de önce Sabiha Zekeriya, sonra Sabiha Sertel adı altında yazan annemin yazılarının, kitaplarının özetine yer ayrılmıştır. Bu çerçevede içinde annemin özel yaşamını, Türk basınında verdiği sosyal ve siyasal savaşları gerçeklere uygun olarak vermeye çalıştım.

Hikâye, Selanik'te, 1902'de babası Nazmi Efendi'nin evinde başlar. İlk bölümde aile yaşamını, Tanzimat reformlarının etkisi altında gördüğü eğitimi, bir genç kız olarak, "Jöntürk" devrimine katılımını görüyoruz. M. Zekeriya'yla evlenmesi sorunu da ilk önce bu dönemde ortaya çıkmıştır. Olaylar, içeriden ve dışarıdan değişik ideolojik rüzgârların estiği, ilerici bir devrimin merkezi olan, canlı, hareketli bir kentte geçer.

Balkan Savaşı'nın sonlarına doğru (1913), Selanik'ten İstanbul'a göçen Sabiha ve annesi, kısa bir süre sonra kendilerini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde bulur. Bir kast gibi kapalı "dönme"¹ cema-

1. Selanik'te "dönme" cemaati toplumun önemli bir bölümüydü. 15. yüzyılda, İspanya'dan kovulup Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen Musevilerden bir grup, 17. yüzyılda İslam'ı kabul edip Türkleşince, bunlara "dönme" adı verilmişti. Mevlevî ve Bektaşî tarikatlarının etkisi altında olan "dönmeler" birçok tarikatta olduğu gibi dışarıya kız vermezlerdi.

atinden gelen Sabiha dışarıya verilen (topluluk dışından birisiyle evlenen) ilk kız olur.

İkinci bölümde, Amerika'da eğitimden dönen Sabiha-Zekeriya çiftinin basın hayatına girişlerini bulacaksınız. Burada en önemli olay, Türk basınına bir yenilik getiren, *Resimli Ay* dergisidir. 1924-1931 yılları arasında çıkan bu dergide, Sabiha Zekeriya, ilk defa olmak üzere sosyal konuları ele alan yazılarıyla Türk kamuoyunun sevgisini kazanır. 1928'de Nâzım Hikmet ve diğer kalburüstü aydınların katılmasıyla dergi bir ideolojik savaşa girer. Bu bölümde, iki çocuk sahibi olan Sabiha Zekeriya'nın, özel yaşamıyla fikir ve meslek yaşamlarının nasıl birbirinin içine girdiğini görüyoruz. Dergide ve özel yaşamında Nâzım Hikmet başlı başına bir olaydır.

Kitabın son bölümleri¹ Sabiha Sertel'in değişik dönemlerde yazdığı makale ve yapıtları, *Tan* gazetesinde demokrasi için; faşizm ve Nazizme karşı verdiği mücadeleyi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk basınında geçen olayları, Tefik Fikret-Mehmet Akif tartışmasına katkısını ele almakta, 1945'te *Tan* gazetesi yıktırıldıktan sonra yurtdışındaki yaşamını da yansıtmaktadır.

1. Bu bölümlerde annemin bazı sözcüklerinin Türkçe karşılıklarını okuyucuya kolaylık olması için, parantez içinde belirttim.

I. BÖLÜM

Selanik (1902-1913)

Küçük Sabiha'nın aile yaşamı

Yıl 1902, Selanik'te, Vali Konağı'nın arkasında, Pazar Tekkesi Sokağı'nda, Nazmi Efendi'nin iki katlı ahşap evindeyiz. Atiye Hanım ve küçük kızı Sabiha sofrayı hazırlıyor. O gün öğle yemeğinde yalnız Nazmi Efendi ve en küçük oğlu Mecdi var. Öteki delikanlıların hepsi ya işte ya da okulda. Nazmi Efendi kapıdan fırtına gibi girer ve bağırır:

“Yemek! Karnım aç, yemek istiyorum!”

Atiye Hanım yemeği getirir, herkes sofraya oturduktan sonra tabaklara dağıtmaya başlar. Nazmi Efendi gürlür:

“Gene mi nohutlu yahni? Bıktım!”

“Pilavla salata da var, Sabiha getiriyor.”

Okuldan aç gelen Mecdi yemeğe saldırmıştır. Salatayı sofraya getiren Sabiha daha yemeğe oturmadan, Nazmi Efendi bir taraftan sofradaki tabakları kaldırıp kaldırıp duvarlara fırlatıyor, bir taraftan da bağırıyordu:

“Gene mi nohutlu yahni? Bıktım... Al sana, al, bir daha al!”

Tabaklar tavana fırlıyor, sofradaki kaplar yere itiliyor, sanki evin içi birbirine giriyordu. Küçük Sabiha korkusundan masanın altına kaçtı. Henüz ortaokulda olan ağabeyi Mecdi, eline bir yastık alıp tavandan, duvarlardan yağın tabak parçalarından kendini korumaya çalışıyordu. Atiye Hanım, başını avuçlarının içine almış ağlıyordu. Fırtına bittikten sonra Nazmi Efendi bir durakladı, etrafına baktı, hiçbir şey söylemeden kapıyı çekip çıktı.

Atiye Hanım yangın yerine dönmüş geniş mutfağında iki çocuğuyla yalnız kalmıştı. Şimdi ne yemek verecekti onlara?

Nazmi Efendi, kapıdan çıktıktan sonra, sınırlarını yatıştırmak için hızla limana doğru yürüdü. Durmadan içinden küfrediyordu: “Bu nasıl ev? Bu nasıl aile? Hep kabahat sende. Sen Derviş Ali’nin torunu, bir türlü kendine bir düzen kuramadın. Aileni geçindiremedin. Allah belasını versin...”

Rıhtıma yaklaşırken bir kebaççıya girip karnını doydurdu. Sonra, rıhtımda her zaman gittiği kahveye yerleşti. Bir taraftan kahvesini yudumlarken bir taraftan da limana girip çıkan gemileri seyrediyordu.

Bunların çoğu ticaret gemisiydi. Gümrüğe mal taşıyan atlı arabalar, önünden vızır vızır geçiyordu. Burası onun dünyasıydı. Gümrük başmüdürlüğü yaptığı günlerden beri girip çıkan mallarla, bu semtin halkıyla içli dışlı olmuştu. Ne kadar da hareketliydi Selanik Limanı! Gâvurlar da ne çok mal satıyordu bu ülkeye! Makinesinden kumaşına, iğnesine kadar. Ta uzakta da gene onların gemileri duruyordu. Hem de savaş gemileri. Lanet olsun... İmparatorluğu baskı altında tutuyorlardı. Elindeki dergiyi okumaya başladı. 10 Nisan tarihli, *Şûra-ı Ümmet* dergisi, devletin işlerini düzene koymak için bir program yayımlıyordu:

“Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nin, istiklal-i siyasi ve tamamî-i mülkiyesini, her türlü müdahale-yi ecnebiyeden masun bulundurmak...”

Elbette, devletin siyasal bağımsızlığı, mal bütünlüğü korunmalı, yabancı müdahaleler önlenmeliydi. Nazmi Efendi okumayı sürdürdü:

“İdare-i keyfiye ve müstebidenin bir hükümet-i meşrutaya inkılabına ve 7 Zilhicce 1292 (4 Ocak 1876) tarihli Kanun-ı Esasi (Anayasa) ahkâmının tatbiki ve icrasına çalışmak.”

Tabii, o anayasayı kaldırmakla halt etmişti Abdülhamid. Şimdi bütün siyasi efkâr ayaktaydı. Bir kanun düzeni istiyordu millet. Keyfi idare ve istibdattan bıkmıştı. Bütün yazılar bunun üstüne yazılıyor, şiirler, “Artık yeter bu zulüm!” diye

bar bar bağıyor; bütün bunlar gizli veya açık yayılıyordu. Çıksın bakalım işin içinden...

Nazmi Efendi programı okumayı sürdürdü: Ümmetin hukukunun korunmasının sağlanması; halkın bu yönde aydınlatılması, bunun için de samimi aydınlardan oluşan bir birlik meydana getirilmesi, Müslim veya gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının bilinçlendirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu program. Saadet Osmanlılıkta aranmalı, her bireyin mutluluğu düşünülmeliydi.

İyi, güzel ama bütün bunlar tehlikeli fikirlerdi. Birkaç kişinin başına mal olabilirdi. Etrafına bir bakındı. Kahvehanedede Abdülhamid'in hafiyeleri de bulunabilirdi. Gazeteyi katlayıp cebine koydu. Kahveye gelen bazı dostlarıyla sohbet daldı.

Akşama doğru, güneşin sular üzerindeki kızıl pırıltıları, ortalığa tatlı bir pembelik saçarken bir sürahi rakı getirtti. Başka çaresi de yoktu bu işin. Kahpe felek yüzüne biraz olsun gülmemişti ki! Tövbe estağfurullah, altı çocukla emeklilik ne demek? Genç yaşta emekliliğe ayrılmayıydı olmaz mıydı sanki? Ama o, Derviş Ali'nin torunu... Güneş maviliklerin üzerine inerken, sulara yaydığı ışıklara, morlaşan, güzelleşen Selanik Körfezi'ne içer gibi bakıyor, rakısını yudumlararken, garsonun getirdiği piyazın da tadına bakıyordu.

Bu keyif bitince doğruldu. Gümrüğün önünden geçip Hürriyet Meydanı'na saptı. Sabri Paşa Caddesi'nden Vali Konağı'na doğru yürümeye başladı. Bir taraftan da kendi kendine söyleniyordu: "Allah belasını versin!" O herif, nereden de, "Sen gümrük başfendisi koltuğunu dolduramıyorsun," demişti. O, Derviş Ali'nin torunu böyle küçültmelere gelemeydi. Basmıştı istifayı işte! Yıllardır bunun sıkıntısını çekiyordu.

Yüksek fesi, uzun ceketi, dar pantolonu, onu olduğundan da uzun boylu gösteriyordu. Temiz ütülü giysileri, beyaz kolalı gömleğiyle bayağı da yakışıklıydı. Gelip geçenlerin dikkatini çekmiyor değildi. Ama o, öylesine içine kapanmıştı ki, ne gelip geçenleri, ne hale doğru yollanan küfeli hammal-

ları, ne faytonları, ne de tramvayları görüyordu. Oysa ortalık henüz tamamen kararmamıştı. Sokaklar kalabalıktı. Ancak, o, Nazmi Efendi, bu cıvıl cıvıl kentin içinde yapayalnızdı. Onu anlayan kim vardı ki?

Mevlevihane'nin önüne gelince biraz durakladı. Girmeyi düşündü, sonra vazgeçti. Daha saat çok erkendi. Burada yemek yemek, ayinlere katılmak çocukluğundan beri onun için bir zevkti. Oğlu Mecdi'yi de buraya alıştırmıştı. Mevlevi dervişinin torunu olmak, erenlerle sohbet etmek hoştu. İnsan kendini bir aile içinde hissediyor, yalnızlık duymuyordu. Ama şimdi? Tekkeyi saymazsak yine de yalnızdı. Sekiz kişilik bir aile içinde yapayalnız!

Vali Konağı'na doğru ilerlerken, iki kolunu arkasında birleştirip tespihini çekiyor, bir yandan da kendi kendine söyleniyordu: "Allah belasını versin o herifin, beni 40 yaşında emekliye ayırttı. Daha yavrularım küçücüktü, onların ekme parasını çıkaramadım."

Gözünün önüne, karısı Atiye'nin gençliği geliyordu. Akıllı, kültürlü, o ince kadın... Mahallenin çamaşırcısı olmuş, aileyi o geçindiriyordu hâlâ... Oğlanların hepsi artık büyüyüp delikanlı oldu. Hepsi eve para getiriyor ve hâlâ, "Anne... valide hanım..." deyip annelerinin etrafında döneyorlar. Ailenin merkezi o. Emekli, parasız, ayyaş bir babayı kim sayar ki!

İçi dolu, sınırları gergin, Vali Konağı'nın yanından yukarı doğru tırmandı. Pazar Tekkesi Sokağı'na¹ ulaştığında, camiden ezan sesleri geliyordu. Evine yaklaşımadan, uzaktan durup bir baktı:

Hiç de fena değildi evi. Bahçe içinde, iki katlı, geniş odaları ve cumbaları olan, büyük, ahşap bir binaydı. Selanik'teki Türklerin birçoğunun evi gibi. Ne yazık ki, bu evi başka bir aileyle paylaşıyorlardı. Onlara geniş, cumbalı iki oda ve bir mutfak düşmüştü. 1896'daki büyük yangından sonra Sela-

1. Bugünkü adı Kasandra.

nik'te evlerin, birkaç aile arasında bölüşülmesi geleneksel hale gelmişti. Arka mahallelerde, her odasında bir ailenin oturduğu büyük konaklar da vardı. Ancak, o, Derviş Ali'nin torunu, Gümrük Başefendisi Nazmi, böyle mi olmalıydı?

Bahçe kapısından içeri girdi. Dört-beş basamak çıkıp sofaya, oradan da mutfağa vardı. Bu geniş ve ışıklı mutfak, aynı zamanda yemek ve oturma odasıydı. Geceleri delikanlılardan birinin yatabilmesi için bir döşek de koymuşlardı buraya. Ortanca oğulları Neşet'le Celal artık yüksek öğrenim yapıyor, bir yandan da geçimlerini sağlıyorlardı. Evi terk etmişlerdi. Sanki öteki oğulları çalışmıyor muydu? Of.. Of.. Mutfak kapısından girince, karısı Atiye'yi, pencerenin önündeki masada ütü yapar buldu. Gözü, yemek masasının başına oturmuş, başını hiç kaldırmadan bir şeyler okumaya çalışın küçük kızı Sabiha'ya ilişti. Karısına selam vermeden, doğru ona doğru yürüdü:

"Kızım, sen ne okuyorsun, böyle?"

"Elifba..."

"Ya... Kim verdi bunu sana?"

"Mecdi Ağabeyim."

"Hımm, Sen elifbayı ne yapacan? Sen kız çocuğusun. Dikiş dik, nakış yap. Hem sen daha küçüksün, elifbaya vakit var."

"Ben küçük değilim, yedi yaşındayım. Yarın mektebe başlıyorum."

Nazmi Efendi kızının beline kadar dökülen kara, dalgalı saçlarını okşadı. Sabiha'nın dolgun, yuvarlak yanakları, derin kara gözleri vardı. Nazmi Efendi çok seviyordu bu en küçük kızını. Ancak o kadar içine kapanmıştı ki, ailede onun kimi sevip kimi sevmediğini bile kimse anlayamıyordu. Nazmi Efendi, Sabiha'nın başını avucunun içine aldı. Baba-kız göz göze geldi. Sabiha korkuyla bakıyordu babasına. Nazmi Efendi sordu:

"Mektebe gidip ne olacaksın? Hayatta işe yarayacak şeyler öğren. Dikiş öğren, eliş öğren."

"Annem öyle demiyor. Ben okuyacağım. İlim irfan dünyasına gireceğim. İnsan olmak, ilim ve irfanla olur."

Sabiha Sertel'in hayatı, Türkiye'deki basın özgürlüğü ve demokrasi mücadelesinin ne kadar köklü ve meşakkatli olduğunu, ne kadar dirençle ve gayretle sürdürüldüğünü gösteren bir belge.

Yıldız Sertel bir yandan annesini, kendisine ait bir yazı masası bile olmayan ama daima üreten, evini ve çocuklarını koruyup kollayan annesini; bir yandan da Sovyetler Birliği'nde, Bakü'de son bulacak "cinsî bir savaş" yürüten bir aydını, Sabiha Sertel'i anlatıyor.

Annem Sabiha Sertel Kimdi? Neler Yazdı? Selanik'te İkinci Meşrutiyet'in ilerlemeye ve modernleşmeye açık, özgürlükçü ortamında şekillenmeye başlayan bir hayatın izlediği yolu anlatıyor: Mütareke dönemi, Kurtuluş Savaşı, cumhuriyetin ilanı, İkinci Dünya Savaşı, "güruh"un yaptığı *Tan* gazetesi baskını, çok partili siyasi hayata geçiş ve zorunlu sürgün...

#türkbasını #cesurkalem #nazımhikmet #kadinhakları
#tangazetesi #cumhuriyetkadını
#gazetelerdendeğilhalktankorkunuz

